

یک نخ سیگار، یک میخ بر تابوت

مرسوم شدن قلیان هم به همان دوران برمی گردد. بنا بر روایت‌هایی، اولین بار یک پزشک ایرانی در دربار هندی‌ها، تدخین تنباکو را به این روش ابداع کرده است و با ورود و ابداع شکل‌های دیگری از آن در کشورمان، مصرف آن از دوره صفویه تا دوره قاجار، مورد توجه مردم از همه طبقات قرار گرفت.

اولین مخالفت‌ها با مصرف دخانیات

با وجود همه‌گیری مصرف توتون و تنباکو به روش‌هایی که عنوان شد، در دوره‌هایی مخالفت‌های شدیدی در برابر این عادت، هم از طرف پادشاهان و هم از طرف مردم عادی شکل گرفت. از جمله در اروپا در همان ابتدای مرسوم شدن دودکشی، کشیشان کلیسا با متهم ساختن مصرف‌کنندگان این گیاه به بی‌دینی، به مخالفت با آن پرداختند که البته این مخالفت‌ها به جایی نرسید. در شرق هم «سلطان مرادخان چهارم» از پادشاهان عثمانی، هزاران بی‌گناه را به جرم کشیدن توتون به قتل رساند، چرا که دودکشان در سلک مرتدین به حساب آمدند و ریختن خون آن‌ها مباح گردید. اما نتیجه‌ای حاصل نشد و پس از مرگ سلطان مرادخان، کشیدن چپق با شدت هرچه تمام‌تر توسعه یافت؛ تا جایی که تجارت پرسود توتون رونق گرفت. دولت عثمانی هم ناچار کشیدن توتون را آزاد کرد و بر تجارت آن مالیات بست.

تحریم‌های بی‌نتیجه

در کشور خودمان، اولین ممنوعیت‌ها در برابر دودکشی به زمان صفویان می‌رسد، یعنی همزمان با ورود تازه این جریان به ایران و رونق گرفتن آن بین مردم از طبقات بالای جامعه گرفته تا درباریان و ثروتمندان.

از نظر برخی از پژوهشگران با ورود پرتغالی‌ها به خلیج فارس در دوره شاه عباس اول، توتون و تنباکو از جنوب وارد ایران شد و بنا بر نظری دیگر، عثمانی، دروازه ورود توتون و تنباکو به ایران است. داستان یکی از اولین دستورهای ممنوع بودن استعمال توتون و تنباکو در ایران از آن جایی شروع شد که شاه عباس اول از دود چپق و قلیان نفرت داشت و بر همین اساس، دستور منع استعمال توتون و تنباکو را صادر کرد. در همان زمان، مجازات کشیدن چپق، بریدن بینی و لب تعیین شد.

با وجود این تحریم‌ها ایرانیان تمایل زیادی به استعمال دخانیات نشان دادند؛ چنان‌که به نقل از گزارش‌های سفرنامه نویسان اروپایی که در زمان صفویان به ایران سفر کرده بودند، «شاه صفی» از دیگر پادشاهان آن دوره، خود چپق می‌کشید. حتی در برخی منابع از چپق‌خانه‌های و بازار چپق‌فروشان یاد شده است. البته با توجه به توصیفی که از چپق‌های مرسوم در آن زمان ذکر شده به نظر می‌آید که منظورشان قلیان بوده است.

سیگار در ایران

بعد از سقوط صفویه، شاهان زندیه و قاجاریه در کنار مردم عادی از جمله هواداران اصلی دودکشی بودند، تا جایی که شاهان قاجار در مراسم ویژه سلام، مراسم قلیان سلام هم برگزار می‌کردند. بزرگان و علما هم برای خود قلیانچی داشتند. البته در مقابل قلیان که بسیاری از درباریان پذیرای آن شدند و مشاغلی در ارتباط با آن در دربار شکل گرفت، چپق بیشتر وسیله‌ای برای استفاده مردم عادی و طبقات فرودست جامعه بود.

امروزه با وجود رواج قلیان، سیگار حرف اول را در میان تمام علاقه‌مندان به دودکشی در طبقات مختلف اجتماعی می‌زند و تنها مارک (معادل فارسی آن: نشانه) آن فرق دارد که بر کیفیت و قیمتش تأثیرگذار است.

به روایتی سیگار برای اولین بار در زمان قاجار از طریق روسیه تزاری وارد ایران شد و تا مدت‌ها با استقبال مردم روبه‌رو نبود اما با گذشت زمان و مرسوم شدن آن میان طبقات روشنفکر، میان مردم عادی هم رواج یافت و به جایی رسید که این روزها شاهد آن هستیم که بسیاری از جوانان و سالمندان و حتی نوجوانان و زنان، بدون توجه به ضرر و زیان‌هایی که این «میخ تابوت» (اصطلاحی مرسوم برای هر نخ سیگار) دارد، دود آلوده آن را با تمام وجود، وارد جان و تن خود می‌کنند.

زهرا شریفی

«دودکشی» اصطلاحی است که شاید کمتر به گوشمان خورده باشد، اما با توجه به معنای درونش یعنی کشیدن دود، وقتی در میان انسان‌ها مرسوم شد، جریان آسیب‌زایی به راه انداخت که این روزها بسیاری از جوامع برای رهایی از آن به روش‌های گوناگونی پناه برده‌اند. این روش‌ها بیشتر در حوزه تبلیغات از جمله به کار بردن جملاتی هشداردهنده مانند «سیگار را ترک کنید تا برای کسانی که دوستان شما دارید، زنده بمانید!» یا «وجود سم در هر پُک» هستند.

سیگار، قلیان، چپق، پیپ و چندین نوع دیگر از این گروه وسایل که با توتون و تنباکو جان می‌گیرند، نوادگان همان دودکشی هستند که قرن‌ها پیش اولین بار، در یانوردان اسپانیایی با حضور در قاره آمریکا با آن آشنا شدند. بومیان آن منطقه، برگ خشک گیاهی را با لوله کردن آتش می‌زدند و دودش را استنشاق می‌کردند.

پیپ تا پای دار

از آن‌جا که استفاده از آن گیاه، یک نوع سرخوشی و رخوت ایجاد کرده و خستگی را مهار می‌کرد مورد توجه در یانوردان قرار گرفت و آنان هم توتون و تنباکو را شناخته و به تقلید از بومیان آمریکایی به کشیدن آن پرداختند. در نتیجه، پای این گیاه و روش استفاده از آن به اسپانیا و پس از آن به سایر کشورهای اروپایی باز شد، سوغاتی که وابستگی به مصرف آن در همان سال‌های اول ورودش در میان اروپایی‌ها شدت گرفت.

به روایتی، «سر والتر رالی» از جهانگردان و ثروتمندان انگلیسی که در دربار الیزابت اول، جایگاه ویژه‌ای داشت، مصرف تنباکو با پیپ را که در آمریکا با آن آشنا شده بود به انگلستان آورد و این روش با سرعت در انگلستان و سایر نقاط جهان در قرن ۱۶ میلادی رواج یافت. جالب‌تر آن که سر والتر رالی، آن‌چنان به کشیدن پیپ معتاد بود که وقتی او را به جرم خیانت و شرکت در توطئه علیه شاهنشاهی وقت، اعدام می‌کردند پیپ در گوشه دهانش بود!

ساخت ابزارهای متنوع دودکشی

جریان «دودکشی» یا همان مصرف توتون و تنباکو به شکل دودزا در هر دوره از تاریخ و در نقاط مختلف جهان با استقبال مردم روبه‌رو و همین باعث شد تا روش‌های مختلف و متنوع و حتی خلاقانه‌ای برای آن ایجاد شود.

این روش‌ها بیشتر به ابداع وسایلی خاص برای مصرف این گیاه انجامید؛ چنان‌که اولین نمونه آن همان روش لوله کردن خود گیاه بود که بومیان آمریکایی به آن «تاباکوس» می‌گفتند. ریختن مقداری توتون درون تی یا استخوان و پیچیدن در برگ ذرت، از دیگر روش‌های استفاده از توتون و تنباکو بود.

بعدها وسایلی چون دستگاه سیگارپیچ، پیپ، چپق و قلیان ساخته شد که این آخری در کشور خودمان بعد از سیگار، معروف‌ترین آن‌هاست. پرداختن به این که هر کدام از این روش‌ها در چه دوره‌ای و توسط مردم چه مناطقی ایجاد شده، بحثی مفصل را می‌طلبد اما به صورت اختصار می‌توان گفت تاریخچه سیگارپیچ و پیپ به همان اولین مصرف‌کنندگان این گیاه یعنی اروپاییان برمی‌گردد اما ماجرای چپق و قلیان کمی فرق دارد و بخشی از تاریخ شکل‌گیری آن برمی‌گردد به کشور خودمان.

ابتکار شرقی‌ها

پیپ در اروپا وسیله‌ای مرسوم برای دودکشی یا تدخین (دود کردن) بود اما چپق و قلیان در میان مردم مشرق‌زمین، حرف اول را می‌زدند. درباره سازنده اصلی چپق، نظر واحدی وجود ندارد. به نظر برخی پژوهشگران، وسیله‌ای که اروپاییان برای تدخین توتون به کار می‌بردند عبارت بود از پیپ کوچک فلزی یا سفالی یکپارچه که بعد از ورود به خاورمیانه، لوله‌ای بلند جای لوله کوتاه را گرفت و در میان عثمانیان و ایرانیان به نام چپق معروف شد؛ چنان‌که سفرنامه‌نویسانی که در آن دوره - همزمان با حکومت صفویه - به ایران سفر کرده بودند در نوشته‌های خود به چنین وسیله‌ای اشاره کرده‌اند.